

บทที่ 2

แนวคิดในการศึกษาบุคลิกภาพ

แนวคิดในการศึกษาเกี่ยวกับบุคลิกภาพนั้นมีหลากหลายแตกต่างกันไป แต่เพื่อความเข้าใจง่าย ได้มีการจัดกลุ่มแนวคิดไว้ 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับแก่นของบุคลิกภาพ (Core of Personality) เน้นในเรื่องมรดกทางธรรมชาติของมนุษย์ ที่ปรากฏอยู่ในมนุษย์ทุกคน ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก
2. กลุ่มที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับส่วนของบุคลิกภาพที่ได้จากการเสริมสร้าง (Periphery of Personality) ซึ่งได้มาจากพฤติกรรมที่คนเรียนรู้ และจะเป็นส่วนที่ทำให้แต่ละคนมีความแตกต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบของบุคลิกภาพ

จากแนวคิดทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น สามารถนำมากำหนดเป็นรูปแบบบุคลิกภาพได้

3 รูปแบบคือ

1. รูปแบบบุคลิกภาพที่ขัดแย้ง (The Conflict Model) กลุ่มนี้เชื่อว่า บุคคลจะมีแรงต่อต้านภายในที่ขัดแย้งกันซึ่งจะต้องแก้ไขประนีประนอม นักจิตวิทยาที่อยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ Sigmund Freud ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดจิตวิเคราะห์ กลุ่มนี้เห็นว่าส่วนที่เป็นแก่นของบุคลิกภาพแบบนี้จะให้ความสำคัญแก่ความพึงพอใจทางสัญชาตญาณ (instinctual gratification) ขณะเดียวกันจะลดความสำคัญในเรื่องความรู้สึกถูกลงโทษและสำนึกผิด สัญชาตญาณความเห็นแก่ตัวของมนุษย์จะต่อสู้ขัดแย้งกับกฎข้อห้ามของสังคม วัฒนธรรมของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่สร้างสมขึ้นมาจากการที่มนุษย์รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม และการเสียสละความเป็นตัวเอง จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของบุคลิกภาพ วิธีการที่มนุษย์จะปกป้องตนเองจากความขับข้องใจและความวิตกกังวลก็คือการสร้างกลไกการป้องกันตนเองโดยไม่รู้ตัว (unconscious defenses) เช่น การเก็บกด การโยนความผิดให้ผู้อื่น การแสดงออกตรงข้ามกับความรู้สึกภายใน การทดแทนทำในสิ่งที่สังคมยอม

รับ เป็นต้น นักวิชาการด้านบุคลิกภาพหลายคนเห็นด้วยกับแนวคิดนี้ได้แก่ Henry A. Murray และ Harry Stack Sullivan ส่วนนักมานุษยวิทยาที่สนใจเรื่องนี้ได้แก่ Weston La Barre และ George Devereux

2. รูปแบบบุคลิกภาพที่สนองความต้องการของสังคม (The Fulfillment Model) หมายถึงรูปแบบที่มนุษย์ต้องการทำตัวให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม แม้ว่าความขัดแย้งยังคงมีอยู่ในตัวบ้าง แต่มนุษย์ก็จะพยายามปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม โดยพยายามชวนชายที่จะไปให้ถึงศักยภาพของตนเอง เกิดความตระหนักว่าการที่ตนจะอยู่ในสังคมได้จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากผู้อื่น และการยอมรับจากตนเองด้วย บุคลิกภาพเกิดจากแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าออกไป เพื่อให้บุคคลพยายามสนองความต้องการต่าง ๆ ทั้งของตนเองและสังคม ตัวอย่างเช่น เด็กพยายามประพฤติตนในสิ่งที่ได้รับการยอมรับ และจะเรียนรู้เลิกทำสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับ คือพยายามเป็นอย่างที่คนอื่นต้องการให้เป็น กลุ่มนักจิตวิทยาเหล่านี้ ได้แก่ Carl R. Rogers, Erich Fromm, Gordon W. Allport, Abraham Maslow

3. รูปแบบบุคลิกภาพที่คงเส้นคงวา (The Consistency Model) กลุ่มนี้ไม่ค่อยเน้นในเรื่องพลังที่ขัดแย้งภายในบุคคล แต่ให้ความสำคัญในเรื่องของ ความสอดคล้องหรือความคงเส้นคงวาที่จะปรากฏในบุคลิกภาพของบุคคล และไม่เน้นเรื่องมรดกทางธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งต่างจาก 2 กลุ่มแรก สำหรับนักทฤษฎีกลุ่มนี้ให้ความสนใจว่าสาระเนื้อหาของบุคลิกภาพจะได้รับการเรียนรู้ และแสดงให้เห็นถึงผลสะท้อนของอดีตที่แสดงออกมาสู่บุคลิกภาพ ซึ่งเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม บุคคลจะพยายามที่จะคาดการณ์และควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามพื้นฐานแห่งบุคลิกภาพที่เขาสร้างสมไว้ในอดีตเคยผ่านมา และถ้าหากเขาล้มเหลวที่จะควบคุมบุคลิกภาพให้เหมือนเดิม เขาก็จะเกิดความวิตกกังวล และจะนำไปสู่การปรับแก้ไขและแปรเปลี่ยนการสร้างบุคลิกใหม่

โดยทั่วไปบุคคลจะเกิดความคิดเกี่ยวกับบุคลิกภาพของตนว่าเป็นแบบนั้นหรือน่าจะเป็นแบบนั้น ความวิตกกังวลเกิดขึ้นได้ถ้าหากการประเมินตนเอง ไม่เป็นไปตามรูปแบบที่เป็นอุดมคติ ก็จะพยายามปฏิบัติตนใหม่ เพื่อจะลดความวิตกกังวล คนที่มีบุคลิกภาพแบบนี้จะพยายามประพฤติตนเหมือนที่เคยเป็นอยู่

คำว่าความขัดแย้งในความคิด (cognitive - dissonance) ได้ถูกนำมาเอามาใช้เพื่ออธิบายลักษณะของความไม่คงเส้นคงวาที่เกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลมีความคาดหวังอย่างหนึ่ง แต่การกระทำจริง ๆ เป็นอีกแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม แก่นของบุคลิกภาพของแต่ละคนก็จะรักษา ระดับของการกระทำอันเป็นพฤติกรรมที่เคยทำหรือเคยชินอยู่ (Barnouw 1973 : 18)

การเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ในสังคมของบุคคล อาจเกิดความขัดแย้งใน ส่วนของความคิด ความรู้ และความเข้าใจ เป็นต้นว่า ช่วงวัยที่เจริญเติบโตของแต่ละคนจะมี เรียนรู้สิ่งที่แตกต่างกันออกไป และบางครั้งก็ไม่ต่อเนื่อง เช่น โครงสร้างของพฤติกรรมคาดหวัง ในวัยผู้ใหญ่จะแตกต่างหรือตรงกันข้ามกับในวัยเด็กเด็กเล็ก ๆ ไม่ต้องรับผิดชอบอย่างที่ผู้ใหญ่ ต้องทำ ความคาดหวังในตัวเด็กก็คือการเชื่อฟังและยอมตาม แต่เมื่อโตขึ้นเขาจะสร้างพฤติกรรม ที่เด่นชัดออกมา หรือในเรื่องบทบาททางเพศในวัยเด็กกับวัยผู้ใหญ่ก็จะแตกต่างกัน บางวัฒนธรรมจะมีแนวทางที่ให้เด็กค่อนข้างเรียนรู้ในเรื่องนี้จนเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ แต่บางวัฒนธรรมกลับปกปิด และถือเป็นเรื่องน่าอับอายที่เด็กจะเรียนรู้ หรือกรณีที่คนหนุ่มสาวหรือผู้ใหญ่เกิดปัญหาการปรับตัว เพราะเคยมีภาพของตนเองที่ต่อเนื่องกันมาแบบหนึ่ง แล้วมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่โครงสร้างของ พฤติกรรมแบบใหม่

ในปัจจุบันรูปแบบของบุคลิกภาพแบบคงเส้นคงวา ถูกนำไปศึกษาในด้านวัฒนธรรมเปรียบเทียบ (cross - cultural studies) แต่ก็ยังมีนักมานุษยวิทยาจำนวนมากมีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องบุคลิกภาพแบบคงเส้นคงวาต่างไปจากข้างต้น ตัวอย่างเช่น เวลาคนมีอารมณ์โกรธหรือไม่ พอใจแล้ว แสดงอาการปฏิกิริยาไม่ได้ออกมานั้น การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำที่ตรงข้ามกับนิสัยของเขา ซึ่งก็เป็นเหตุผลเชิงจิตวิทยาที่ว่าอาการปฏิกิริยาที่ไม่ดีมักจะควบคู่กับความรู้สึกไม่พอใจ โดยที่พฤติกรรมดังกล่าวไม่ใช่สิ่งที่เคยทำมาก่อน องค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบบุคลิกภาพที่คงเส้นคงวา คือ ความคิด (cognition) ซึ่งประกอบด้วย ทัศนคติ (attitudes) ทัศนะ (opinion) ค่านิยม (values) การมองตนเอง (self - concepts) และโลกทัศน์ (world view)

รูปแบบของบุคลิกภาพที่แตกต่างกันทั้ง 3 แบบ ดังกล่าวข้างต้น จะช่วยอธิบายถึงลักษณะของวัฒนธรรมในสังคมที่มีผลต่อบุคลิกภาพ สำหรับบุคลิกแบบขัดแย้ง (Conflict Model) การพัฒนาและความซับซ้อนของวัฒนธรรมจะมีส่วนในการเพิ่มความตึงเครียดให้กับ

บุคคล และมีผลต่ออารมณ์ จิตใจ ซึ่งจะต่างจากสังคมที่มีวัฒนธรรมแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เช่น สังคมชนบท จะเต็มไปด้วยความสอดคล้องผูกพันกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว แต่ในสังคมเมืองจะมีความสับสนไม่เป็นระเบียบ ไม่เป็นกันเอง มีคนป่วยเป็นโรคจิตโรคประสาทหรือมีความบกพร่องทางจิตใจ และจะเป็นพวกที่มีแนวโน้มต่อต้านระบบของสังคม

สำหรับบุคลิกภาพแบบสนองความต้องการของสังคม (Fulfillment Model) จะปฏิบัติตามสังคมและมีลักษณะแบบอนุรักษ์นิยม (conservative) โดยเน้นคุณประโยชน์ที่ได้จากวัฒนธรรมซึ่งเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การตระหนักในตนเอง (self - realization) วัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จ ในแง่นี้จะเห็นว่าวัฒนธรรมเอื้อประโยชน์ให้มนุษย์มิได้เป็นปฏิปักษ์ต่อมนุษย์อย่างที่เกิดขึ้นในบุคลิกแบบขัดแย้ง (Conflict Model) มนุษย์จะบรรลุนิยามความต้องการและเป้าหมายก็โดยอาศัยวัฒนธรรม ความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจาก Bronislaw Malinowski ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงของต้นศตวรรษที่ 20

ส่วนบุคลิกภาพที่คงเส้นคงวา (Consistency Model) จะมองวัฒนธรรมเป็นกลาง ๆ กว่า 2 แบบแรก และมีข้อคิดเห็นว่าสิ่งที่มนุษย์ปฏิบัติเป็นกิจวัตร และเป็นนิสัยอันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม จะช่วยให้เกิดความเคยชินและช่วยผ่อนคลายความวิตกกังวลหรือความขัดแย้ง ทำให้สมาชิกที่ปฏิบัติตามกรอบวัฒนธรรมนั้นเกิดความมั่นคง กล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นแหล่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความมั่นคง (source of security) แต่มีสิ่งหนึ่งที่อาจจะมีข้อเสียก็คือ ความซ้ำซากน่าเบื่อ มนุษย์มักไม่ชอบสิ่งที่เป็นของซ้ำซากหรือเป็นกิจวัตร ฉะนั้นเพื่อความมีชีวิตชีวา จึงอาจทำบางสิ่งบางอย่างขัดกับที่เคยทำ (dissonance) แม้ว่าจะรู้ว่าการปฏิบัติตามวัฒนธรรมจะช่วยให้การดำเนินชีวิตไม่มีปัญหา อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต ซึ่งกรณีนี้จะเห็นได้จาก "การช็อกทางวัฒนธรรม" (Culture shock) ซึ่งเป็นความรู้สึกวิตกกังวลที่เกิดจากการไม่เคยชินกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อนต้องเผชิญกับรูปแบบของวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากของตน เช่น การที่คนอพยพไปสู่ถิ่นที่อยู่ใหม่ แล้วแวดล้อมด้วยวัฒนธรรมของสังคมนั้นที่ตนไม่เคยชินมาก่อนทำให้ปรับตัวไม่ได้ เกิดการช็อกทางวัฒนธรรมขึ้นมา และในที่สุดก็อาจจะมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตในที่สุด

แก่นของบุคลิกภาพและลักษณะความเป็นไพรเมท (Primate) ของมนุษย์

เพื่อให้เข้าใจในเรื่องแก่นของบุคลิกภาพ นักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจศึกษา ลักษณะของไพรเมท ซึ่งเป็นขั้นที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นมนุษย์

ลักษณะของไพรเมท

1. เป็นสัตว์ในตระกูลเลี้ยงลูกด้วยน้ำนม ซึ่งได้แก่ มนุษย์ กลุ่มวานร ได้แก่ ลิง เอปัส (ape) ลิมูร์ (lemur) ทาร์เซียร์ (tarsier)
2. เป็นสัตว์ที่มีมือและเท้า ซึ่งมี 5 นิ้ว ไว้กำและยึดเกาะ สามารถใช้ประโยชน์กับการอาศัยอยู่ในบริเวณที่มีต้นไม้ปกคลุม นอกจากนั้นยังสามารถใช้มือและเท้าหยิบจับและค้นหาสิ่งต่าง ๆ ได้ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับกลุ่มลิงคือตอนแรกเกิด ลูกลิงจะมีความสามารถเกาะตัวแม่ไว้ ซึ่งเป็นปฏิกิริยาตอบสนองแบบหนึ่ง โดยที่แม่ลิงจะเคลื่อนไหวปีนป่ายไปได้โดยไม่ต้องจับลูกอ่อน)
3. ความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูกอ่อนจะใกล้ชิดกันเป็นเวลายาวนานกว่าสัตว์สายสกุล (species) อื่น ตัวเมียจะให้นมลูกอ่อนซึ่งจะทำให้เกิดใยสัมพันธ์ระหว่างกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ในพวกไพรเมทจะมีระยะเวลาใกล้ชิดลูกยาวนานกว่าสัตว์ในตระกูลเลี้ยงลูกด้วยนมด้วยกัน เนื่องจากระบบประสาทที่ซับซ้อนและการพัฒนาการทางสมองของไพรเมทนั้นต้องการเวลาในการประสานงานกัน

ลูกอ่อนที่แรกเกิดของสัตว์ไพรเมทจะอยู่ในสภาพที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ทำให้ต้องพึ่งพิงแม่ ต้องอยู่กับแม่เป็นอาทิตย์ หรือเป็นเดือน ก่อนที่จะไปไหนมาไหนได้เอง จะเห็นจากกรณีศึกษาของ Jane van Lawick-Goodall ได้สังเกตพฤติกรรมของชิมแปนซี (chimpanzee) ในป่าของแทนซาเนีย เธอใช้ความพยายามที่ทำให้ชิมแปนซีคุ้นเคยกับเธอจนสามารถเฝ้าดูพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตของชิมแปนซีได้อย่างใกล้ชิด และได้จดบันทึกพฤติกรรมของลูกชิมแปนซีกำพร้าแม่ 4 ตัว อายุประมาณ 3 ปี (ชิมแปนซีจะเติบโตเร็วกว่ามนุษย์เมื่อเทียบอายุขัยปีเท่ากัน) แม้ว่าทั้ง 4 ตัวจะได้รับการเลี้ยงดูจากชิมแปนซีตัวอื่นที่เป็นเครือญาติกันก็ตาม แต่ทั้ง

4 ตัว มีอาการซึมเศร้า และมีการพัฒนาพฤติกรรมผิดไปจากปกติ

4. ไพรเมทจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มสังคมมีทั้งตัวผู้และตัวเมีย ซึ่งอาจจะอยู่กันเป็นกลุ่มเล็ก เช่น ลิงกิบบอน (gibbon) ที่อยู่รวมกันโดยมีตัวผู้ตัวเมียและลูกหรืออยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เช่น ลิงบาบูน (baboon) ตัวผู้ที่แก่กว่าคุ้มครองช่วยเหลือตัวที่อ่อนแอกว่า

5. การพึ่งพิงตัวแม่จะลดลง เมื่อลูกเจริญวัยขึ้น โดยจะมีการสมาคมกับสมาชิกตัวอื่น

ในฐานะที่มนุษย์อยู่ในกลุ่มไพรเมท จึงมีลักษณะดังกล่าวข้างต้นด้วย แต่ที่พิเศษไปกว่านั้นคือมนุษย์จะมีการพัฒนาการทางสมองและระบบประสาทส่วนกลางที่ซับซ้อนระยะของการเป็นทารกที่ต้องพึ่งพิงแม่จะยาวนานกว่าไพรเมทประเภทอื่น อย่างไรก็ตามแม้ว่ามนุษย์ทุกคนเริ่มต้นจากการช่วยตัวเองไม่ได้ แต่มนุษย์จะเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตของตนและรับผิดชอบ การพัฒนาการเหล่านี้เป็นไปตามวัยที่เจริญเติบโตขึ้นและตามความสามารถ ซึ่งรวมไปถึงการรับรู้ในศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ที่เป็นมรดกตกทอดมา

การพัฒนาการของมนุษย์ในด้านความสมบูรณ์ทั้งสติปัญญาและความสามารถมีผลต่อการหล่อหลอมแก่นของบุคลิกภาพในแบบที่สนองความต้องการของสังคม (Fulfillment Model) อย่างไรก็ตาม มีหลักฐานปรากฏอยู่บ้างว่าการพัฒนาดังกล่าวมีผลต่อการมีบุคลิกภาพแบบขัดแย้ง (Conflict Model) ได้เพราะในช่วงเวลาของการพึ่งพิงอยู่กับแม่นั้น อาจเกิดปมที่เรียกว่าปมโอดิปุส (Oedipus complex) และปัญหาทางด้านอารมณ์จิตใจที่ปรับไม่ได้ในเรื่องของการเป็นอิสระและการพึ่งพิง

ภาษาและวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของมนุษย์

ภาษาทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ไพรเมทอื่น และภาษาเป็นพื้นฐานสำคัญของวัฒนธรรมของมนุษย์ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมมีอยู่ในแต่สังคมมนุษย์เท่านั้น หากพิจารณาช่วงชีวิตของมนุษย์จะพบว่าส่วนใหญ่ของชีวิตจะผูกพันอยู่กับภาษาซึ่งทำให้โลกของ

ประสบการณ์ของมนุษย์แตกต่างจากพวกลิงและวานร ทั้งที่ลักษณะอื่นทั่วไปของความเป็นไพรเมทจะมีลักษณะร่วมกัน ดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม

การเรียนรู้เบื้องต้นของเด็กในเรื่องภาษานั้น จะชี้ให้เห็นถึงการปรับตัวให้เข้ากับโลกของมนุษย์หรือโลกของนามธรรม ซึ่งจะแตกต่างจากสิ่งแวดล้อมเดิมที่สัมผัสได้หรือเป็นโลกของรูปธรรม จากจุดนี้ การเรียนรู้ในเรื่องภาษาของเด็ก จะได้รับอิทธิพลมาจากการรับรู้ในทัศนคติต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมในสังคมของตน หากไม่มีภาษา มนุษย์จะติดต่อโดยตรงกับบุคคลและสิ่งอื่น ๆ ในชีวิตได้อย่างไร เพราะโลกที่บุคคลสร้างภาพขึ้นด้วยตนเองที่เป็นอยู่ในขณะนี้ย่อมแตกต่างไปจากเดิม

หากพิจารณาการพัฒนนาการของมนุษย์เริ่มจากเด็กทารกในช่วงวัย 6 เดือนขึ้นไป จะเริ่มเรียนรู้คำต่าง ๆ ได้ประมาณ 1,500 คน อายุ 3 ขวบครึ่งถึง 4 ขวบ และอาจจะเรียนรู้ได้มากกว่า 3,000 คำ ซึ่งรวมถึงความเข้าใจในการใช้ถ้อยคำและการสร้างประโยคง่าย ๆ (Barnouw 1973:23)

เด็กจะเรียนรู้ชื่อ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ วิธีการที่ผู้ใหญ่แยกแยะสิ่งรอบตัว รวมถึงเรียนรู้ค่านิยมและทัศนคติของสังคม หลังจากนั้นจะยอมรับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นของตน การที่ภาษาและวัฒนธรรมสร้างสมโครงสร้างและสาระในแง่ของความจริงในสังคมให้กับเด็ก ก็เป็นการสนับสนุนบุคลิกภาพแบบคงเส้นคงวา (Consistency Model) ไว้ในส่วนที่เป็นแก่นของบุคลิกภาพ บุคคลจะซึมซับเอาแบบแผนของพฤติกรรม (pattern of behavior) ที่ได้รับจากกระบวนการอบรมขัดเกลาในช่วงเจริญวัย

แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มากำหนดบุคลิกภาพ

อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการกำหนดบุคลิกภาพ สรุปได้ 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยด้านสรีระหรือกายภาพ (The physiological approach)

2. ปัจจัยด้านตัวกำหนดในวัยเด็กหรือประสบการณ์ในวัยเด็ก (Childhood determinism)

3. ปัจจัยด้านสถานการณ์ ซึ่งเน้นปัจจัยทางสังคม (The situational approach)

ปัจจัยด้านสรีระหรือกายภาพ

แนวคิดนี้เน้นปัจจัยทางสรีรวิทยาหรือโครงสร้างทางร่างกาย ซึ่งได้รับการถ่ายทอดทางพันธุกรรม พันธุกรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาการของมนุษย์นอกเหนือจากสิ่งแวดล้อม โดยพันธุกรรมจะถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ จากบรรพบุรุษ ทำให้แต่ละคนมีความแตกต่างกันในด้านสรีระ ได้แก่ รูปร่างหน้าตา ผิวพรรณ ส่วนสูง อารมณ์และสติปัญญา ฯลฯ จากการศึกษาของ Roger J. Williams ในหนังสือเรื่อง Biochemical Individuality เกี่ยวกับการทำงานของอวัยวะ และระบบของอวัยวะ ซึ่งแต่ละบุคคลจะมีอยู่แตกต่างกัน เช่น โดยปกติมนุษย์จะมีต่อมพาราไธรอยด์ 4 ต่อม แต่อาจจะมีมากหรือน้อยได้ คือ 2-12 ต่อม (พาราไธรอยด์ อยู่ใกล้กับต่อมไธรอยด์ มีหน้าที่รักษาความเป็นกรดและด่างของร่างกาย) ส่วน Alfred C. Kinsey ศึกษาถึงความแตกต่างของแรงขับทางเพศในกลุ่มผู้ชาย ในหนังสือชื่อ Sexual Behavior in the Human Male ส่วน Louise Berman ศึกษาว่าความแตกต่างของต่อมมีอิทธิพลต่อความแตกต่างของบุคลิกภาพ (Barnouw 1976 : 23)

อีกประการหนึ่ง ปัจจัยทางสรีระยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางชีวเคมี (biochemical) จากผลการศึกษาในเรื่องนี้พบว่าบางคนมีความผิดปกติทางอารมณ์เนื่องจากขาดวิตามิน เช่น การขาดไนอาซิน (เป็นวิตามินบีชนิดหนึ่ง ชื่อเต็มว่า nicotinic acid) ถ้าขาดสารไรอามิน หรือวิตามินบี 1 จะมีผลต่อการเป็นโรคจิต โรคประสาท หรือการขาดแคลเซียมนำไปสู่การเป็นโรคประสาทประเภทฮิสทีเรีย (hysteria) หรือการได้รับสารบางอย่างมากเกินไปจนขนาดก็มีผลกระทบต่อสติสัมปชัญญะ เช่น สารแอล เอส อี (LSD) แอมเฟตามีน (amphetamine) และแอลกอฮอล์ (alcohol)

นอกจากนั้นพันธุกรรมก็มีความเกี่ยวข้องกับความบกพร่องทางจิต คือ เรื่องของ ยีนหรือโครโมโซม ความผิดปกติของโครโมโซมที่มีมากเกินไปหรือน้อยเกินไปเป็นสาเหตุของปัญญาอ่อน และโรคจิต เป็นต้นว่า Down's syndrome หรือMongolism เช่นโรคเอ๋อ ซึ่งเกิดจาก

ความผิดปกติของโครโมโซมคู่ที่ 21 (โดยปกติในร่างกายจะมีโครโมโซมทั้งหมด 46 โครโมโซม หรือ 23 คู่) Turner's syndrome เกิดจากความผิดปกติในเพศหญิง ซึ่งตามปกติจะมีโครโมโซม xx แต่กรณีนี้จะมีเพียงโครโมโซม x ทำให้เกิดความบกพร่องทางสมอง มีพัฒนาการทางสมองช้า และไร้สมรรถภาพทางเพศ Klinefelter's syndrome เกิดจากความผิดปกติในเพศชาย ซึ่งตามปกติเพศชายจะมีโครโมโซม XY แต่กรณีนี้จะมีโครโมโซมเป็น XXY คือ มีโครโมโซม X เพิ่มขึ้น 1 ตัว ทำให้ลักษณะทางกายภาพเป็นชาย แต่ขณะเดียวกันจะมีลักษณะของเพศหญิงติดมา เช่น มีหน้าอก มีเสียงแหลมเล็ก (Sartain 1973 : 142 - 144 อ้างถึงในเอกศักดิ์ เจษฎาภิบาล และคณะ 2529 : 14)

จากการศึกษาในหลายกรณีชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของความผิดปกติทางพันธุกรรมมีผลต่อการเป็นโรคจิตประเภทเก็บตัว (schizophrenia) งานวิจัยที่เด่นชัดในเรื่องนี้ ได้แก่ การศึกษาฝาแฝด ที่ถูกเลี้ยงแยกกันซึ่งทำให้สิ่งแวดล้อมไม่เหมือนกัน โดยศึกษาทั้งฝาแฝดแท้ (identical twins หรือ monozygotic twins) และฝาแฝดเทียม (fraternal twins หรือ dizygotic twins) ว่า เมื่อฝาแฝดคนหนึ่งมีอาการทางจิต ฝาแฝดอีกคนจะเป็นเช่นนั้นด้วยหรือไม่ และถ้าเป็นแล้วจะปรากฏในฝาแฝดแท้หรือฝาแฝดเทียมมากหรือน้อยต่างกัน จากการศึกษาของ David Rosenthal ในหนังสือ Genetics of Psychopathology ให้ข้อสรุปได้ว่า (1) อัตราของฝาแฝดแท้ที่จะเป็นจิตทั้งคู่ 86 เปอร์เซ็นต์ (ต่ำกว่า 100 เปอร์เซ็นต์) และในจำนวนนี้มีน้อยมากที่จะเกิดจากปัจจัยที่ไม่เกี่ยวกับพันธุกรรม (2) อัตราการเกิดโรคจิตประเภทเก็บตัวในคู่แฝดด้วยกันนั้น ปรากฏในฝาแฝดแท้มากกว่าในฝาแฝดเทียม โดยตัวเลขจะเป็นอัตรา 6:1

การศึกษาของ Bernard Rimland ในงานเรื่อง Genetics of Psychopathology โดยการรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัยต่าง ๆ สรุปและสนับสนุนว่า บุคคลที่ป่วยด้วยโรคจิตประเภทเก็บตัวนั้น สาเหตุหนึ่งมาจากการเชื่อมโยงทางสายเลือด (Barnouw 1973 : 25) Rimland อธิบายถึงกรณีศึกษาของ Rosenthal ที่อัตราของฝาแฝดแท้จะเป็นโรคจิตทั้งคู่ต่ำกว่า 100 เปอร์เซ็นต์ ก็จริงแต่สาเหตุอื่น ๆ นั้นก็ไม่ใช่ปัญหาประสบการณ์ทางสังคมแต่อย่างใด แต่เป็นปัญหาจากชีวภาพ เช่น ความผิดปกติในมดลูก มีปัญหาตอนคลอดหรือหลังคลอด

นอกจากนั้นมีการศึกษาถึงปัจจัยทางพันธุกรรมที่มีผลต่อโรคจิตประเภทเก็บตัว โดยถ่ายทอดจากพ่อแม่มายังลูก ซึ่งศึกษากรณีที่พ่อแม่ไม่ได้อยู่กับลูกในช่วงปฐมวัย Rosenthal ได้ประมวลงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและสรุปว่า ผลของการศึกษาที่ผ่าน ๆ มาต่างสนับสนุนและให้ความสำคัญต่ออิทธิพลของปัจจัยทางพันธุกรรมที่มีต่อโรคจิตประเภทเก็บตัว ต่อมา Jacques Gottlieb และ Charles E. Frohman ซึ่งเป็นแพทย์ในเมืองดีทรอยท์ ทำวิจัยในปี ค.ศ. 1972 พบว่า การขาดเอ็นไซม์ (enzyme) ในสมองของผู้ป่วยโรคจิตประเภทเก็บตัว เป็นความผิดปกติทางเคมีที่มีผลต่อความเจ็บป่วยทางจิต ฉะนั้นปัจจัยต่าง ๆ ทางชีวได้รับการยอมรับว่าเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยทางจิตในวัยเด็กได้ แต่อย่างไรก็ตามสาเหตุทางพันธุกรรมนำมาอธิบายความผิดปกติทางจิตได้บางประเภท

นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งนำโดย E. Kretschmer และ W.H. Sheldon ซึ่งให้ความสำคัญต่อปัจจัยโครงสร้างทางร่างกาย ได้ศึกษาผู้ป่วยทางจิตประเภทเก็บตัวซึมเศร้าและท้อแท้ 260 คน ผลสรุปว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างโรคจิตซึมเศร้ากับการมีร่างกายผอม หรือร่างกายได้สัดส่วน ส่วนคนที่เหนื่อยหน่ายท้อแท้พบว่าจะมีร่างกายอ้วนมากกว่า Kretschmer เชื่อว่ามีความเชื่อมโยงระหว่างสภาพปกติและไม่ปกติ รวมทั้งรูปร่างของคนทำให้มีความแตกต่างในเรื่องลักษณะนิสัยเป็นต้นว่า คนที่มีร่างกายผอมจะเป็นคนอ่อนไหว ชอบกังวล ซักถ้ำ เย็นชา ขณะที่คนอ้วนจะมีแนวโน้มว่าอารมณ์เสื่อง่าย ไม่แน่นอน แต่ชอบเข้าสังคมและจริงจังกว่าคนที่มีความร่างกายได้สัดส่วน

W.H. Sheldon เห็นสอดคล้องกับ Kretschmer ในเรื่องสรีระและนิสัยจัดแบ่งประเภทและให้คำอธิบายที่แตกต่างไปบ้าง คือ คนผอมจะเครียด เก็บตัวเหนื่อยหน่าย นอนไม่หลับ ส่วนที่มีรูปร่างได้สัดส่วนจะเป็นคนกระฉับกระเฉง แจ่มใสชอบเสียงดัง ชอบผจญภัย ชอบออกกำลัง ขณะที่คนอ้วนจะเป็นคนเปิดเผย กินเก่ง ชอบสมาคม ชอบความหรูหรา Sheldon เชื่อว่าโดยทั่วไปจะมีความสัมพันธ์กันในเรื่องของสรีระและนิสัย แม้จะไม่ใช่ทุกกรณีก็ตาม ต่อมาได้มีการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของอาชญากรในกรอบการอธิบายของปัจจัยทางสรีระ เช่น E. A. Hooton เชื่อว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างสรีระและพฤติกรรมต่อต้านสังคม (antisocial personality) ได้แก่ ผู้ที่กระทำอาชญากรรม โดย Hooton ได้ศึกษาโดยสำรวจในกลุ่มอาชญากรและจำเลยชาวอเมริกัน พบว่า มีแนวโน้มเป็นคนเตี้ยอ้วนมากกว่า

แนวคิดในเรื่องเกี่ยวกับสรีระหรือโครงสร้างทางร่างกายที่มีผลต่อบุคลิกภาพดังกล่าวมาแล้วข้างต้นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก เนื่องจากว่ามีแนวคิดอื่นที่อธิบายได้ดีกว่าซึ่งจะได้นำเสนอต่อไป

ปัจจัยตัวกำหนดในวัยเด็ก

แนวคิดนี้จะเน้นประสบการณ์ในวัยเด็กช่วงปฐมวัยคือ 5 - 6 ปี ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพ กลุ่มที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดนี้คือกลุ่มของ فروยด์ โดยจะให้ความสำคัญกับเรื่องการพัฒนาการในช่วงวัยนี้ ซึ่งจัดแบ่งออกเป็นช่วงเวลาได้ดังนี้ ระยะอดนม ระยะฝึกขับถ่าย ระยะเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับเพศ ช่วงเวลาดังกล่าวจะมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมีผลต่อปมจิตใจที่เรียกว่าปม Oedipus complex การได้รู้เห็นการมีเพศสัมพันธ์ของพ่อแม่ ความรู้สึกกลัวที่จะถูกตัดอวัยวะเพศของเด็กชาย หรือจินตนาการที่เกิดจากความกลัว (บางวัฒนธรรมจะกำหนดไว้ว่าเด็กผู้ชายจะถูกขลิบอวัยวะเพศเมื่อโตขึ้น) ความรู้สึกและการรับรู้ดังกล่าวนี้จะมีผลต่อทัศนคติและการกระทำเมื่อเด็กเติบโตขึ้นภายหลังภาคหน้า ส่วนอิทธิพลอื่นที่มีผลในภายหลังได้แก่ สถานภาพ อาชีพการงาน แต่ก็เป็นอิทธิพลที่มีบทบาทรองลงมาในการก่อรูปของบุคลิกภาพ

ทฤษฎีของ Freud : พัฒนาการทางจิตเพศ

จากทัศนะของกลุ่ม فروยด์ เห็นว่า คนที่ชอบสังคมไม่น่าเกี่ยวข้องกับสรีระที่อ่อนแอแต่ น่าจะเกี่ยวกับประสบการณ์ที่ดีในขั้นพัฒนาการทางปากในการดูดนมและการเอาใจใส่ของมารดา ส่วนคนที่เก็บตัว เฉยเมยก็จะเป็นคนที่มีประสบการณ์ไม่ดีในขั้นการขับถ่าย ที่ได้รับการฝึกขับถ่ายแบบเข้มงวดเกินไป ทัศนะของ فروยด์ต่อบุคลิกภาพ เห็นว่ามีการสอดประสานระหว่างการผลิตต้นของสัญชาตญาณและพลังการควบคุมของ ego ลักษณะของบุคลิกภาพที่ถาวรจะไม่เปลี่ยนแปลงเลยในเรื่องของแรงขับดั้งเดิม แรงขับดังกล่าวนี้เป็นแรงผลักดันของความพึงพอใจเปรียบเหมือนสัญชาตญาณดิบของมนุษย์ซึ่งประกอบด้วย สัญชาตญาณของการมีชีวิต (life instinct) เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการทางเพศ ความต้องการการพักผ่อน เป็นต้น สัญชาตญาณในเรื่องความตาย (death instinct) เช่น ความก้าวร้าว ความยากทำลายเมื่อโกรธ

เป็นต้น ฟรอยด์เน้นความต้องการทางเพศและความก้าวร้าวว่าเป็นแรงขับภายในที่สำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล

ฟรอยด์เชื่อว่า แต่ละบุคคลจะผ่านขั้นของการพัฒนาพลังทางจิตที่เรียกว่า Libido เป็นแนวทฤษฎีด้านพัฒนาการทางจิตเพศ (Psychosexual development) ซึ่งเน้นส่งผลกระทบต่อบุคลิกภาพของบุคคล โดยช่วงวิกฤต (critical period) ของชีวิตจะอยู่ในช่วง 5 ปีแรกของชีวิต หากแต่ละคนสามารถผ่านช่วงวิกฤตในแต่ละขั้นได้ บุคลิกภาพจะพัฒนาไปได้ตามปกติ สำหรับแนวคิดของฟรอยด์ ได้แบ่งขั้นการพัฒนาต่าง ๆ มีดังนี้

1. Oral Stage คือระยะของการได้รับการกระตุ้นที่ปากเป็นช่วงขวบปีแรก ทำให้เด็กมีความสุขและพึงพอใจ ฉะนั้นเด็กในวัยนี้จึงชอบดูด แทะ เช่น ดูดนม ดูดนิ้วมือ อมของเล่น เป็นต้น ถ้าบุคคลใดได้รับการตอบสนองในขั้นนี้ไม่เหมาะสม จะทำให้พลังของ libido ติดตรึง (fixation) และอาจมีผลต่อบุคลิกภาพตอนโต เช่น ชอบขบเคี้ยว

2. Anal Stage คือระยะของการฝึกขับถ่าย เป็นช่วงขวบปีที่สองของเด็ก แต่ในบางสังคมเช่น คนอเมริกันชนชั้นกลางจะเริ่มฝึกเด็กขับถ่ายตั้งแต่อายุ 6 เดือน ดูเหมือนว่าเป็นครั้งแรกที่เด็กต้องเผชิญกับปัจจัยภายนอกที่ไม่ใช่แรงขับทางสัญชาตญาณ (life instinct) เช่น ต้องการอาหาร ต้องการทางเพศ ต้องการพักผ่อน เป็นต้น สัญชาตญาณในเรื่องความตาย (death instinct) เช่น การก้าวร้าว การอยากทำลายเมื่อโกรธ เป็นต้น ฟรอยด์เน้นความต้องการทางเพศและความก้าวร้าวว่าเป็นแรงขับภายในที่สำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลในขั้นนี้หากเด็กได้รับการบังคับเข้มงวดเกินไป หรือได้รับการละเลย ก็จะทำให้เกิดการติดตรึงในบุคลิกภาพตอนโต เช่น เจ้าระเบียบ จู้จี้ หรือมีพฤติกรรมทางเพศเบี่ยงเบน เช่น ซาดิสม์ (sadism)

3. Phallic Stage อยู่ในช่วงอายุ 3 - 5 ขวบ พลังความสุขและความพึงพอใจจะอยู่ที่อวัยวะเพศ (genital area) และ erogenous zones ในช่วงนี้เด็กผู้ชายเกิดปมในจิตใจ จะมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับพ่อแต่จะรักแม่ ซึ่งเรียกว่า Oedipus Complex สำหรับเด็กผู้หญิงจะรักพ่อแต่ไม่ชอบแม่ ซึ่งเรียกปมนี้ว่า Electra Complex อีกประการหนึ่ง เด็กผู้ชายจะเกิดความวิตกกังวลกลัวว่าจะถูกตัดอวัยวะเพศ จากการเรียนรู้บทบาทของพ่อและเลียนแบบบทบาทเพศชาย

จากพ่อก็จะทำให้ปม Oedipus Complex ไม่มีอิทธิพลอีกต่อไป ส่วนเด็กหญิงจะเกิดความรู้สึก อิจฉาอวยวะเพศของเด็กชาย หันมาเป็นพวกเดียวกับแม่และเลียนแบบบทบาทของแม่มาไว้เป็น ของตน ในขั้นนี้หากพัฒนาไปไม่เหมาะสมจะเกิดการติดตรึงในบุคลิกตอนโต ทำให้มีพฤติกรรม ผิดปกติ เช่น เชื้อยชาทางเพศ รักร่วมเพศ ชอบเปิดเผยอวยวะของตน

4. Latency Stage อยู่ในช่วงอายุ 6 - 11 ปี พลังของของ libido จะซ่อน รั้นอยู่ พลังขับทางเพศจะอยู่นิ่ง จนกว่าจะย่างเข้าสู่วัยหนุ่มสาว ถ้าหากบุคคลได้ผ่านช่วงนี้ไปได้ อย่างสมบูรณ์ก็จะเข้าสู่ขั้น Genital Stage แต่ถ้าหากพบกับความไม่พึงพอใจวิตกกังวลอย่างมาก แล้วบุคคลก็จะถอยกลับไปในช่วงใดขั้นหนึ่งที่ผ่านมานั้น นั่นก็คือจะผิดปกติทางจิตและประสาท ฉะนั้นอาการโรคจิตโรคประสาทจึงไม่ได้เกิดจากปัจจัยทางสรีระ แต่เกิดจากพลังและลักษณะของ ความกดดัน และขึ้นอยู่กับว่าเคยได้รับประสบการณ์ที่มั่นคงปลอดภัยมีมากน้อยแค่ไหน

5. Genital Stage เป็นช่วงเข้าสู่วัยรุ่น ที่ให้ความสนใจในเรื่องเพศ เช่น ความสนใจในเพศตรงข้าม ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เช่น ผู้ชายเสียงแตก ผู้หญิงมีรอบเดือน อารมณ์อ่อนไหวง่าย ความพึงพอใจในขั้นนี้ก็คือการมีความสุขเมื่อได้สัมพันธ์กับเพศตรงข้าม ผู้ที่มี พัฒนาการทางบุคลิกภาพเหมาะสมก็จะดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข สามารถแสดงบทบาททาง เพศของตนได้ดีคือ ปรับตัวได้ทั้งกับเพศตรงข้ามและเพศเดียวกัน

แม้ว่าแนวคิดของ Freud จะนำมาอธิบายพฤติกรรมทุกอย่างไม่ได้ทั้งหมดเช่น พฤติกรรมของผู้กระทำผิด แต่ส่วนที่อธิบายได้นั้นก็น่าสนใจ ดังที่ Franz Alexander และ Hugo Staub ได้ศึกษาถึงผู้กระทำผิดที่ป่วยด้วยโรคประสาท (neurotic criminal) ปรากฏว่าการกระทำ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมนั้นเนื่องจากการพัฒนาการบุคลิกภาพไม่อาจจัดปม Oedipus Complex ให้หมดไปได้ ฉะนั้น การลงโทษทางกฎหมาย ในกรณีนี้จึงไม่สามารถป้องกันยับยั้งการกระทำผิด ได้ เพราะว่าผู้กระทำผิดดังกล่าวมีความต้องการแบบไร้สำนึกที่จะได้รับโทษ (Barnouw 1976 : 32)

ทฤษฎีของ Erikson : พัฒนาการทางจิตและสังคม

ต่อมา Erik Hombruger Erikson ได้พัฒนาแนวคิดของ Freud โดยจัดลำดับขั้นของการพัฒนาบุคลิกภาพออกเป็น 8 ขั้น โดยที่ 4 ขั้นแรกนั้นคล้ายกับที่ Freud แบ่งไว้ และในทุกขั้นจะมีช่วงวิกฤต (critical period) เช่นกัน Erikson ให้น้ำหนักกับปัจจัยทางชีวภาพน้อยกว่า แต่ให้ความสำคัญต่อปัจจัยทางสังคม ทฤษฎีของ Erikson คือทฤษฎีพัฒนาการทางจิตและสังคม (Psychosocial Development) ซึ่งเห็นว่าแรงผลักดันทางสังคมมีผลต่อบุคลิกภาพและการปรับตัวทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งไม่อาจจะอธิบายได้ด้วยทฤษฎีพัฒนาการทางจิตเพศของ Freud ได้ทั้งหมด ฉะนั้น Erikson จึงเน้นพัฒนาการของ ego ซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรม (สำหรับ Freud จะเน้น id ซึ่งเกี่ยวข้องกับแรงขับหรือสัญชาตญาณที่เป็นความต้องการของมนุษย์)

Erikson ให้ความสำคัญต่ออิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อการพัฒนาทางจิต ซึ่งจะส่งผลต่อบุคลิกภาพของบุคคล ทำให้บุคคลปรับตัวตามความเป็นจริงของสังคม เพราะในแต่ละขั้นของชีวิตบุคคลจะมีความต้องการทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ถ้าพัฒนาการทางสังคมในแต่ละขั้นดำเนินไปได้ดี บุคคลก็จะมีสุขภาพจิตดี แต่ถ้าพัฒนาการทางสังคมไม่ดีก็จะมีผลร้ายต่อสุขภาพจิต ขั้นพัฒนาการดังกล่าว ประกอบด้วยขั้นต่าง ๆ ดังนี้

1. Sense of Trust อยู่ในช่วงขวบปีแรก ถ้าเด็กได้รับความสุขความมั่นคงปลอดภัย จากการเลี้ยงดูก็จะรู้สึกไว้วางใจ และจะพัฒนาไปสู่ขั้นที่สองด้วยความเชื่อมั่น แต่ถ้าในขั้นนี้เด็กได้รับประสบการณ์ที่ทำให้เกิดความกลัว ไม่ไว้วางใจ ความระแวง (mistrust) เด็กจะมีพฤติกรรมให้ความสำคัญกับตนเองมากเกินไป มีปัญหาในการเข้าสังคม

2. Sense of Autonomy อยู่ในช่วงอายุ 2 ปี ซึ่งเทียบได้กับขั้นขับถ่ายของ Freud ถ้าหากเด็กในวัยนี้ได้รับการพัฒนาโดยไม่มีปัญหา ก็จะสร้างความรู้สึกที่จะควบคุมตนเองและสิ่งแวดล้อม เด็กจะเรียนรู้ตามความสามารถและพยายามเคลื่อนไหว เช่น หนีเตียงเอง แต่ถ้าในขั้นนี้ล้มเหลวเด็กก็จะเกิดความรู้สึกสงสัยในความสามารถของตน และอับอาย เช่น เด็กที่พ่อ

แม่ปกป้องมากเกินไป ก็จะไม่สามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง ต้องพึ่งพาพ่อแม่ ซึ่งจะทำให้เด็กอับอายและไม่แน่ใจในความสามารถของตน

3. Sense of Initiative อยู่ในช่วงอายุ 3 - 5 ปี เด็กจะมีพัฒนาการทางกายเร็วมาก และจะรู้สึกสนใจในอวัยวะเพศ เด็กจะพัฒนาความคิดริเริ่มโดยการทำบางสิ่งบางอย่างสำเร็จได้ด้วยตนเอง มีจินตนาการที่ชัดเจน พร้อมทั้งจะเรียนรู้ มีความสามารถในการสื่อสารด้วยภาษา จะมีการแยกแยะความแตกต่างของบทบาททางเพศรวมทั้งมีการเลียนแบบอย่างพ่อแม่ ในทางตรงกันข้ามหากเด็กล้มเหลวในพฤติกรรมดังกล่าวก็จะรู้สึกผิด (Guilt) สูญเสียความกระตือรือร้น ขอบอิจจา ระวัง เช่น เมื่อเวลาเด็กซักถามแล้วโดนพ่อแม่ ตำหนิ ดุ ก็จะทำให้เด็กรู้สึกผิดและไม่กล้าทำอะไร เป็นต้น

4. Sense of Duty หรือ Sense of Industry อยู่ในช่วงอายุ 6 - 10 ปี ช่วงนี้พลังในเรื่องความสนใจทางเพศจะแฝงอยู่เทียบได้กับ Latency Stage ของ Freud เด็กในวัยนี้จะพัฒนาความขยัน รับผิดชอบ และหวังผลสำเร็จในการกระทำ หากพัฒนาการช่วงนี้เป็นไปด้วยดี บุคลิกภาพก็จะกระตือรือร้น แต่ถ้าช่วงนี้เป็นไปในทางตรงกันข้าม เด็กก็จะเกิดความรู้สึกท้อถอยเป็นปมด้อย

5. Sense of Identity เป็นช่วงที่เข้าสู่วัยรุ่น ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและอารมณ์ มีความต้องการแสดงออกในความเป็นตัวของตัวเอง และเพื่อความเป็นเอกลักษณ์ แต่ถ้าในวัยนี้มีปัญหาในการพัฒนาการโดยไม่เข้าใจบทบาทและความต้องการของตนเองแล้ว ก็จะเกิดความสับสนในบทบาทที่สังคมมุ่งหวัง (role confusion) เพราะวัยนี้เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างวัยเด็กและผู้ใหญ่ ทำให้ไม่รู้ความต้องการที่แท้จริงของตน ไม่มีเป้าหมายที่แน่นอนในชีวิต

6. Sense of Intimacy เป็นช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ที่ต้องมีครอบครัวและอาชีพการงาน หากบุคคลมีประสบการณ์ในขั้นตอนข้างต้นของการพัฒนาการมาอย่างเหมาะสม ก็จะช่วยให้เข้าใจตนเองและสังคม สามารถมีสัมพันธภาพอันดีกับผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับ

ครอบครัวยุคใหม่ แต่ถ้าหากประสบการณ์ในขั้นต้นเป็นไปโดยไม่สมบูรณ์ก็จะมีผลให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง (Isolation) เพราะไม่สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับคนอื่นได้

7. Sense of Generativity เป็นช่วงวัยผู้ใหญ่หรือวัยกลางคน ซึ่งจะมีความมั่นคงในการทำงาน มีฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ตามสมควร ถ้าประสบการณ์ในขั้นก่อน ๆ ดี ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกอยากสร้างสรรค์สังคม มีลูกสืบทอดวงศ์ตระกูลของตน และพร้อมที่จะอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม แต่ถ้าหากประสบการณ์ในขั้นที่ผ่านมาไม่ดี ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกท้อแท้ เบื่อหน่าย และหันมาสนใจหมกมุ่นแต่ตนเอง

8. Sense of Integrity เป็นช่วงของวัยชรา ที่มักจะคิดถึงเรื่องราวที่ผ่านมาในอดีต ถ้าหากเป็นอดีตที่ดีงามก็จะมีความสุข รู้สึกว่าชีวิตของตนมีคุณค่า และจะใช้ชีวิตต่อไปด้วยการยอมรับการเปลี่ยนแปลงของวัย ไม่วิตกกังวลกับการสิ้นสุดของชีวิต แต่ถ้าประสบการณ์ในอดีตขมขื่น ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกวิตกกังวล ห่วงหาอาลัยในชีวิตที่มีเวลาเหลือน้อยแล้ว จึงทำให้จิตใจไม่สงบ ขาดความสุข

ทฤษฎีของ Fromm

ต่อมา Erich Fromm ได้เสนอทฤษฎีบุคลิกภาพที่คล้ายคลึงกับของ Erikson คือ ลดความสำคัญของปัจจัยทางสรีระ Fromm เสนอว่า คนมีความขัดแย้งในเรื่องอิสรภาพและความรู้สึกหวาดกลัว จากวัยทารกไปสู่วัยเด็ก วัยรุ่น เข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ คือ การพัฒนาไปสู่ความมีอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ต้องการแยกจากบิดามารดา หรือทำตัวมีเอกลักษณ์ซึ่งแตกต่างไปจากคนอื่นในสังคม แต่ในขณะที่เดียวกันจะเกิดความรู้สึกหวาดกลัว โดดเดี่ยว ไม่รู้จะไปในทิศทางใดดี ด้วยเหตุนี้ แท้ที่จริงมนุษย์จึงไม่ต้องการอิสรภาพ เพราะอิสรภาพทำให้หวาดกลัว ถูกทอดทิ้ง ซึ่งเป็นสภาพที่มนุษย์ทนไม่ได้ ยิ่งมีอิสรภาพมากเท่าไร ก็ยิ่งรู้สึกหวาดกลัวมากขึ้น มนุษย์จึงต้องการหนีจากอิสรภาพ

Fromm ให้ความหมายของบุคลิกภาพว่าเป็นลักษณะเฉพาะตัวที่มีอยู่ถาวรของบุคคล ที่ได้รับการเสริมสร้างจากกระบวนการอบรมเรียนรู้ทางสังคม (socialization) และ

กระบวนการปรับปรนให้เข้ากับสังคม (assimilation) สังคมมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพ ฉะนั้น ความเป็นตัวของตัวเองย่อมเกี่ยวข้องกับความจริงและความเสื่อมของสังคม สังคมจึงเหมือนผู้สร้างบุคลิกภาพประเภทต่าง ๆ ฉะนั้น บุคคลจะมีบุคลิกภาพที่คล้ายตามสังคม

Fromm ได้แบ่งบุคลิกภาพออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ช่วงวัยที่ไม่ได้ทำอะไรแก่สังคม (nonproductive orientation) ซึ่งเทียบได้กับช่วงก่อนเข้าสู่วัยรุ่นของ Freud และช่วงวัยที่สร้างสรรค์ให้แก่สังคม (productive orientation) ซึ่งเทียบได้กับช่วงวัยเข้าสู่วัยรุ่นของ Freud

สำหรับบุคลิกภาพในวัยที่ไม่ทำอะไรแก่สังคมนั้น Fromm ได้พิจารณาทั้งด้านบวก (positive aspect) และด้านลบ (negative aspect) ซึ่งประกอบด้วย

1. บุคลิกภาพแบบยอมรับ (receptive orientation)

ด้านบวก	ด้านลบ
- ยอมรับเรื่องต่าง ๆ	- เฉื่อย ไม่ริเริ่มสร้างสรรค์
- ตอบสนอง	- ไม่แสดงความคิดเห็น ไม่มีบุคลิก
- เสียสละ	- ยอมแพ้ ไม่ดิ้นรน
- ถ่อมตัว	- ไร้ศักดิ์ศรี
- มีเสน่ห์	- ต้องพึ่งพาคนอื่น
- ปรับตัวได้	- ไม่มีระเบียบวินัย
- ได้รับการยอมรับจากสังคม	- ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง
- มีอุดมคติ	- เพ้อฝัน
- มีเหตุผล	- ชี้ขาด
- สุขภาพ	- อ่อนแอ
- มองโลกในแง่ดี	- ชอบคิดแต่ไม่ลงมือ
- น่าเชื่อถือ	- มีเล่ห์กล
- นุ่มนวล	- อ่อนไหว ใจน้อย

2. บุคลิกภาพแบบได้ประโยชน์ (exploitative orientation)

ด้านบวก	ด้านลบ
- กระตือรือร้น	- เอาแต่ประโยชน์
- ริเริ่ม	- ก้าวร้าว
- ต่อรอง	- หลงตัวเอง
- มีความภาคภูมิใจ	- อวดดี
- ตีนตัว	- ไม่รอบคอบ
- เชื่อมั่นในตนเอง	- อวดดี
- มีเสน่ห์ดึงดูด	- เย้ายวน

3. บุคลิกภาพแบบไม่สร้างสม (hoarding orientation)

ด้านบวก	ด้านลบ
- รู้จักประโยชน์	- ไม่มีจินตนาการ
- ประหยัด	- ตระหนี่
- ละเอียดถี่ถ้วน	- ระแวงสงสัย
- สงบเสงี่ยม	- ซาเย็น
- อุตทาน	- เชื่องซึม
- ระมัดระวัง	- กระวนกระวาย
- มั่นคง	- ดื้อรั้น
- แน่วแน่	- เกียจคร้าน
- ตั้งสติได้เมื่อมีปัญหา	- เฉื่อยชา
- มีระเบียบ	- อวดรู้
- มีระบบ	- เชื่อง่าย
- ซื่อสัตย์	- ชอบครอบงำผู้อื่น

ส่วนบุคลิกภาพในช่วงวัยที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคม (productive orientation)

นั้น ได้แก่ วัยหนุ่มสาวเป็นต้นไป ซึ่งตรงกับชั้น Genital stage ของ Freud ซึ่งในช่วงวัยก่อนนั้นมีลักษณะของการรักตนเองไม่สนใจผู้อื่น พอมาถึงวัยนี้ก็เปลี่ยนแปลงไปสู่การให้ความสนใจผู้อื่น

ด้วย ลดความเห็นแก่ตัวลง มีความสนใจในเพศตรงข้าม วางแผนอนาคต มีอาชีพการงาน มีครอบครัว สร้างสมาชิกใหม่ให้สังคม อบรมดูแลลูกหลานของตนสืบไป และสุดท้ายก็เข้าสู่วัยชรา ซึ่งจะมีความขัดแย้งกันและการไต่หาความตายและการไต่หาการมีชีวิตอยู่

แม้ว่าทัศนะของ Fromm จะเชื่อมโยงกับ Freud แต่ก็ได้มุ่งเน้นที่ตัวกำหนดหรือประสบการณ์ในวัยเด็กนั้น Fromm กลับให้ความสำคัญที่ปัจจัยทางสถานการณ์ (situational factors) เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของมาร์กซิสต์ (Marxism) ฉะนั้นงานของ Fromm จึงมีพื้นฐานจากแนวคิดของมาร์กซิสต์และผสมผสานกับแนวคิดของ Freud เช่น Fromm ได้กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างความรู้สึกต้องการอิสรภาพและความรู้สึกหวาดหวั่น โดดเดี่ยวจากการที่มนุษย์ได้อิสรภาพว่าเปรียบได้กับทาสที่แยกจากนายเพราะต้องการอิสรภาพ ที่สุดก็จะโดดเดี่ยวขาดที่พึ่งหรือความคิดของ Fromm ที่ว่า สังคมไม่ว่าจะปกครองด้วยระบบใด เช่น ศักดินา นายทุน เผด็จการ สังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ ก็เพื่อสนองตอบความต้องการที่ขัดแย้งกันในตัวของมนุษย์เอง

ในปี ค.ศ. 1943 Geoffrey Gorer และ Weston La Barre ได้เสนอบทความเรื่อง "Themes in Japanese Culture" ซึ่งนำเอาแนวคิดตัวกำหนดในวัยเด็กมาศึกษาบุคคลิกประจำชาติของคนญี่ปุ่น สรุปว่า ความเคร่งพิธีกรรมและระเบียบวินัยของคนญี่ปุ่นและการได้รับการฝึกให้ซบถ่ายอย่างเข้มงวดในวัยเด็กนั้นทำให้คนญี่ปุ่นมีความก้าวร้าวอยู่ภายใต้จิตสำนึก ซึ่งต่อมามงานวิจัยอีกหลายชิ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้สนับสนุนผลสรุปดังกล่าวเช่นกัน

W.M. Whiting ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะบางประการในการเลี้ยงดูเด็ก (เช่น การนอนรวมกันระหว่างแม่และเด็กในบางสังคม) กับสถาบันทางวัฒนธรรม (เช่น พิธีกรรมเข้าสู่ความเป็นหนุ่ม) ซึ่งเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสังคม (cross-cultural) โดยได้นำเอาทฤษฎีจิตวิเคราะห์เชื่อมโยงเข้ากับทฤษฎีพฤติกรรมศาสตร์ ผลสรุปของการศึกษาก็คือ ประสบการณ์ในวัยเด็กไม่เพียงจะกำหนดโครงสร้างของพฤติกรรม แต่จะวางรากฐานแห่งขนบธรรมเนียมไว้ให้ในตอนโตด้วย

นอกจากประสบการณ์ในวัยเด็กแล้วปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ใน

วัยเด็กอีกประการหนึ่งคือ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกในช่วงต้นและผลในทางลบต่อบุคลิกภาพเมื่อเด็กถูกแยกจากแม่ตั้งแต่ยังเล็ก อย่างเช่นการศึกษาของ William Goldfarb โดยเปรียบเทียบกับ การอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวอุปการะเด็กชั่วคราว (foster homes) เป็นการศึกษาข้อมูลจากประวัติชีวิตและใช้แบบทดสอบสติปัญญา ผลสรุปของ Goldfarb คือ ถ้าเด็กถูกพรากจากแม่ตั้งแต่เยาว์วัย โดยได้รับการสงเคราะห์ จะมีผลต่อสติปัญญาและอารมณ์ของเด็กเป็นต้นว่า มีปัญหาในการลำดับความคิด ไม่สามารถจดจำให้เป็นเรื่องเป็นราว อารมณ์ร้าย มีสมาธิสั้น เช่น กรณีของเด็กที่ซนเกินธรรมดา (hyperactive) เด็กเหล่านี้ขาดความรักจึงต้องการความรักอย่างเดียวโดยไม่รู้จักตอบแทนความรักของตนให้ผู้อื่น

อย่างไรก็ตามได้มีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าเป็นการขยายผลมากเกินไป เช่น การศึกษาของ John Bowlby (Barnonw 1976 : 34) เห็นว่าเป็นเรื่องไม่ถูกต้องที่จะสรุปกันว่าเด็กที่มีประสบการณ์ในสถานสงเคราะห์โดยถูกแยกจากแม่ตั้งแต่เล็กนั้นเมื่อโตขึ้นจะมีบุคลิกภาพของคนขาดความรักและมีปัญหาทางจิต เพราะยังมีปัจจัยอื่นที่ควรพิจารณาด้วย เช่น อายุตอนเข้ารับการสงเคราะห์ ลักษณะของสถานสงเคราะห์ บุคลิกของคนดูแลในสถานสงเคราะห์ จำนวนคนดูแลมีมากน้อยเพียงไร รวมถึงการวิเคราะห้และการตีความถึงสาเหตุ

นอกจากกรณีเด็กถูกพรากจากแม่ข้างต้นแล้ว กรณีที่แม่เอาใจใส่ดูแลมากเกินไป (overprotection) ก็มีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ เช่น งานของ David M. Levy เรื่อง Maternal Overprotection ได้ยืนยันผลของการที่แม่เอาใจใส่กับลูกของตนมากเกินไป จะทำให้เด็กพัฒนาบุคลิกภาพไปสู่การขาดความมั่นใจ ช่วยตัวเองไม่ได้

สำหรับทัศนะของนักมานุษยวิทยาบางท่าน ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องประสบการณ์ในวัยเด็ก เช่น งานของ Dorothy Egan (Barnouw 1976 : 35) กล่าวว่า การเลี้ยงดูเด็กในบางสังคม กรณีศึกษาชาว Hopi, Navaho ดูจะเป็นไปตามทฤษฎีของ Freud แต่หากพิจารณาในวัยหนุ่มสาวแล้วอาจจะพบความวิตกกังวลและเครียดปรากฏในบุคลิกภาพ แม้ว่าในวัยเด็กจะมีพัฒนาการในขั้นต่าง ๆ อย่างไม่มีปัญหา นอกจากนั้นงานของ Martha Wolfenstein ศึกษาถึงการเลี้ยงดูเด็กของชาวฝรั่งเศสให้อยู่ในกำหนด กฎเกณฑ์และการเตรียมพร้อมสำหรับวัยหนุ่มสาว ซึ่งเป็นภาระหนัก แต่ปรากฏว่าคนหนุ่มสาว ชาวฝรั่งเศสจะมีบุคลิกภาพที่ร่าเริงแจ่มใส เหตุผลที่

อธิบายได้ในเรื่องนี้คือ การกวัดขั้นเด็กให้อยู่ในกำหนดกฎเกณฑ์มีอิทธิพลในระยะเวลาเพียงชั่วคราวเท่านั้น ฉะนั้นอิทธิพลในวัยเด็กจึงไม่มีผลสืบทอดไปสู่บุคลิกภาพในวัยหนุ่มสาว

นอกจากนักมานุษยวิทยาบางท่านที่ไม่เห็นด้วยกับปัจจัยในวัยเด็กว่ามีผลต่อการเจ็บป่วยทางจิต นักจิตวิทยาบางท่าน เช่น G.H. Frank ก็ไม่เห็นด้วยเช่นกัน โดยการประมวลผลงานวิจัยในระยะ 40 ปีที่ผ่านมา Frank ได้สรุปข้อเสนอไว้ในบทความเรื่อง "The Role of the Family in the Development of Psychopathology" ว่าไม่พบปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และเด็กที่จะทำให้เด็ก เมื่อโตขึ้นต้องป่วยทางจิต เช่น โรคจิตซึมเศร้า โรคประสาท หรือมีพฤติกรรมผิดไปจากคนอื่นในครอบครัว

ปัจจัยด้านสถานการณ์หรือปัจจัยทางสังคม

ทัศนะของกลุ่มนี้จะเน้นเรื่องราวเหตุการณ์ช่วงหนึ่งในสังคมที่บุคคลประสบรวมทั้งปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาทที่กำหนดให้บุคคลนั้นกระทำ กลุ่มอ้างอิงและความสัมพันธ์ที่ตนมีกับคนอื่น นอกจากนั้นแม้ว่าบุคคลจะได้รับการหล่อหลอมบุคลิกภาพจากเหตุการณ์ในอดีตเป็นหลักก็ตาม แต่บุคคลจะมีพฤติกรรมบางอย่างที่เกิดจากกลไกทำงานอิสระได้ (functional autonomy) โดยทั่วไปพฤติกรรมส่วนใหญ่เกิดจากการถูกกระตุ้นโดยสิ่งอื่นเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกายและความต้องการทางสังคม แต่พฤติกรรมบางอย่างเกิดขึ้นโดยแรงจูงใจในเรื่องอื่นซึ่งเป็นระบบที่ทำหน้าที่อิสระ เป็นแรงจูงใจในเรื่องความพอใจ ความเพลิดเพลิน เป็นต้น เช่น การตกปลา การล่าสัตว์ เพื่อเป็นงานอดิเรกก็เพื่อความเพลิดเพลินไม่ใช่เพื่ออาหาร ผู้ที่ร่วมสนับสนุนแนวคิดนี้ได้แก่ Fromm, Horney นักจิตวิเคราะห์ในกลุ่ม Neo-Freudian แนวของกลุ่มนี้เชื่อว่าในช่วงแรกของชีวิตมีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ โดยมีข้อโต้แย้งว่าพัฒนาการทางเพศต้องเป็นไปตามขั้นตอนตามทฤษฎีหรือไม่ การวัด id, ego, super ego จะทำได้อย่างไร เป็นต้น และเห็นว่าทฤษฎีของ Freud ย้ำเรื่องเพศมากเกินไป นอกจากนั้นนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา หลายท่านก็มีทัศนะสนับสนุนกลุ่มนี้เช่นกัน และได้นำเอาปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ามาพิจารณาในเรื่องการเสริมสร้างบุคลิกภาพ เช่น งานของ Oscar Lewis เรื่อง อิทธิพลทางเศรษฐกิจต่อลักษณะนิสัยประจำชาติของชาวอเมริกัน งานของ David M. Potter เรื่องอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมต่อบุคลิกภาพที่นำไปสู่ปัญหาความยากจน, และงาน David Riesman เรื่อง การเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของคนอเมริกัน

เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ให้ความสำคัญต่อเรื่องของสถานการณ์

บทบาททางสังคมจะมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพและพฤติกรรม แต่ในบางครั้งการ
แสดงตามบทบาทซึ่งบุคคลครองอยู่จะกลายเป็นความขัดแย้ง เพราะการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น
บุคคลจะมีหลายบทบาท หรือบางกรณีเกิดไม่เข้าใจในบทบาทของตนจะเกิดความขัดแย้งระหว่าง
ตัวตน (self) และบทบาท (role) นอกจากนี้ยังมีเรื่องบทบาทในบางอาชีพที่มีผลต่อบุคลิกภาพ
เช่น งานของ Robert K. Merton ที่เกี่ยวกับอิทธิพลของอาชีพข้าราชการต่อบุคลิกภาพ

ส่วนในด้านกลุ่มอ้างอิง (เช่น กลุ่มเพื่อน) ได้มีการศึกษายืนยันว่ามีอิทธิพลต่อ
การพัฒนาบุคลิกภาพบางอย่าง เช่น กลุ่มเพื่อนในสลัม แก๊งค์มีก๊วนอาชีพ เป็นต้น จะเป็นแบบ
ของพฤติกรรมต่อต้านสังคม พฤติกรรมเบี่ยงเบน ตลอดจนจนถึงการเรียนรู้วัฒนธรรมที่เป็นอาชญา-
กรรม (criminal culture) ซึ่งแตกต่างไปจากการเป็นอาชญากรโดยสันดาน (inborn criminal)

นอกจากนั้น ยังมีการศึกษาถึงอิทธิพลของสถานการณ์สิ่งแวดล้อมต่อความเจ็บ
ป่วยทางจิต เช่น งานของ Robert L.K. Faris และ H.W. Dunham เสนอไว้ว่า การอาศัยใน
แหล่งเสื่อมโทรมที่อยู่ในเมืองใหญ่จะมีผลต่อการเป็นโรคจิตซึมเศร้า กรณีศึกษาเมืองชิคาโก จาก
การวิเคราะห์สรุปว่า เนื่องจากคนป่วยเหล่านี้ขาดความใกล้ชิดกัน ขาดความสัมพันธ์ทางสังคม
ทำให้เกิดสภาพความโดดเดี่ยวทางสังคม (social isolation) ซึ่งทำให้จิตใจแตกสลาย ส่วนงาน
ของ A.B. Hollingshead และ F.C. Redlich ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชั้นทางสังคมและความ
เจ็บป่วยทางจิต ข้อสรุปคือ ชั้นทางสังคมยิ่งต่ำมากเท่าไร อัตราของความเจ็บป่วยทางจิตก็ยิ่งเพิ่ม
ขึ้น ปัจจัยทางสถานการณ์อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือการย้ายถิ่นมีผลต่อสุขภาพจิต งานวิจัย
หลายชิ้นยืนยันตรงกันว่าในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นจะมีอัตราการป่วยทางจิตสูงและในบางสังคมการเปลี่ยน
แปลงอย่างรวดเร็วทางวัฒนธรรมเป็นสาเหตุหนึ่งของการป่วยทางจิต ขอบเขตของปัจจัยทาง
สถานการณ์ยังรวมถึงประสบการณ์ในชีวิต เช่น การถูกกดขี่ การเผชิญกับภาวะสงคราม
เป็นต้น ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อจิตใจ

โดยสรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อบุคลิกภาพดังกล่าวมาแล้วนั้น (ปัจจัยทางสรีระ,
ปัจจัยในวัยเด็ก และปัจจัยทางสถานการณ์) ไม่อาจแยกจากกันโดยเด็ดขาด เพราะแต่ละปัจจัย

อาจจะสัมพันธ์หรือส่งเสริมกันและกัน เช่น กรณีเด็กขาดความรักจะพบในชนชั้นที่มีฐานะทางสังคมเศรษฐกิจต่ำ มากกว่าในชนชั้นกลางค่อนข้างสูง ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับทั้งปัจจัยในวัยเด็กและสถานการณ์ในครอบครัว ฉะนั้น ในการศึกษาบุคลิกภาพจึงควรอธิบายด้วยแนวทางดังกล่าวประกอบกัน เพื่อได้คำตอบที่กระจ่างชัดและถูกโต้แย้งได้น้อยที่สุด อย่างไรก็ตามการที่จะบ่งบอกให้ชัดเจนถึง อิทธิพลของปัจจัยใดที่มากหรือน้อยก็เป็นเรื่องยาก เพราะต่างก็นำมาอ้างอิงได้ในชีวิตของแต่ละบุคคลต้องเผชิญกับสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งอาจจะดีหรือร้ายก็ตามและจะยอมรับหรือไม่อย่างไรก็เป็นเพราะประสบการณ์ในอดีต ส่วนรูปร่างหน้าตาก็เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวของบุคคลนั้น อีกประการหนึ่งการทำหน้าที่ทางสรีระมีส่วนสัมพันธ์อย่างซับซ้อนกับความสัมพันธ์ทางสังคม ฉะนั้นปัจจัยทางสรีระและปัจจัยทางสังคมซึ่งส่งผลต่อบุคลิกภาพจึงเกี่ยวข้องใกล้ชิดกัน ภาพของตนเอง (self-image) นั้นส่วนหนึ่งประกอบด้วยจิตสำนึกและการตระหนักถึงกิริยาท่าทางของตน อีกส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลของประสบการณ์ที่ได้จากการสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และอิทธิพลของทัศนคติที่มีต่อตนเอง

แม้ว่าบุคลิกภาพจะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางสรีระ ปัจจัยทางสังคมและปัจจัยทางวัฒนธรรมก็ตาม แต่เนื่องจากวิชาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพมีขอบข่ายของการศึกษาเน้นที่ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่า ดังนั้น เราจึงมุ่งให้ความสนใจกับเรื่องวัฒนธรรมและสังคมเท่านั้น โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและบุคลิกภาพยังเป็นประเด็นที่ต้องการคำอธิบายอีกมาก จึงเป็นเรื่องท้าทายสำหรับนักวิชาการและนักวิจัยทั้งหลายที่จะให้รายละเอียดและข้อคิดเห็นเพื่อเพิ่มองค์ประกอบของความรู้ในด้านนี้ต่อไป

เนื่องจากวิชานี้เป็นการบูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในแง่มุมของวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ ดังนั้น ในบทที่ 3 บทที่ 4 และบทที่ 5 จะได้นำเสนอเนื้อหาสังเขปเกี่ยวกับมานุษยวิทยา จิตวิทยา และจิตวิทยาสังคม ตามลำดับ เพื่อให้เกิดความเข้าใจกรอบของการศึกษาและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (รวมทั้งสังคมวิทยา) เพื่อประโยชน์ที่จะนำมาหลอมรวมทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมและบุคลิกภาพต่อไป